

Ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi mahdollistaa luottamuksen saamelaisten lasten ja nuorten erityisen vaativan tuen palveluissa

Tiivistelmä

Mari Mäkitalo,

FM, psykofyysinen
fysioterapeutti, lasten
tunnetaito-ohjaaja,
psykofyysinen
hengitysterapeutti
mari.makitalo@gmail.com
[m](#)

Artikkeli pohjautuu Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa tekemääni pro gradu -työhön, jossa tutkin saamelaisten lasten, nuorten ja heidän perheidensä psykososiaalisen tuen tarvetta sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisten näkökulmasta. Selvitin, miten Suomen nykyinen palvelujärjestelmä vastaa saamelaisväestön lasten ja nuorten erityisen vaativan tuen tarpeeseen ja millaisille palveluille olisi tarvetta. Tutkin, miten ammattilaisten kulttuurinen kompetenssi vaikuttaa saamelaisen asiakkaan tunnistamiseen ja palvelupolulla ohjautumiseen sekä siihen, mikä merkitys sillä on luottamuksellisen asiakassuhteen muodostumiseen. Lisäksi selvitin työntekijöiden ammatillisia tarpeita, jotka liittyvät koulutukseen ja heidän työssään käytettäviin materiaaleihin. Tutkimuksen aineiston muodosti sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisille suunnattu sähköinen kysely. Koska tutkimus käsittelee alkuperäiskansaa, olen perehtynyt alkuperäiskansatutkimuksen etiikkaan ja huomioin sen tutkimuksessani. Eettisyys alkuperäiskansatutkimuksessa käsittää muun muassa yhteisön osallistamisen, kunnioittamisen ja itsemääräämisoikeuden sekä tiedon palauttamisen yhteisöön. Tutkimuksen tuloksista selviää, että saamelaisten lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä psykososiaalisen tuen palveluissa luottamus ja ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi nousevat merkittävään rooliin tosiasiallisesti yhdenvertaisessa ja onnistuneessa asiakassuhteessa. Tutkimuksen tulokset asettavat kyseenalaiseksi perinteisen ymmärryksen tasa-arvoisista ja yhdenvertaisista palveluista. Tulokset myös saavat pohtimaan, onko yleinen käsitys tasa-arvon toteutumisesta validi, kun kaikille tarjotaan samanlaista psykososiaalista tukea perus- ja vaativan tason palveluissa asiakkaan kielestä tai kulttuurista riippumatta.

Avainsanat: kulttuurinen kompetenssi, psykososiaalinen tuki, luottamus.

JOHDANTO

Yleisen käsityksen mukaan suomalainen sosiaali- ja terveydenhuolto on laadukasta (Karvonen & Kestilä 2019). Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä pyritään entisestään selkeyttämään ja nostamaan palvelun tasoa sekä lisäämään palveluiden saatavuuden ja saavutettavuuden yhdenvertaisuutta. Se, että laatu ja rakenteet ovat kunnossa, näyttää kuitenkin pätevän pääosin vain valtaväestön palveluissa (Erholtz ym. 2021). Ristiriita syntyy siitä, että saamelaiset lapset ja nuoret eivät saa Suomessa lain edellyttämällä tavalla heille soveltuvia sosiaali- ja terveydenhuollon, erityisesti mielenterveyden ja vaativan erityistason palveluita, vaikka suomenkielisten palveluiden palvelurakenne sinällään olisi kunnossa.

Väestömme hyvinvoinnin ja terveyden tutkijat kiteyttävät tuloksista suomalaisten hyvinvoinnin olevan hyvällä tasolla (Karvonen & Kestilä 2019). Näistä havainnoista huolimatta Suomessa on pitkittyneitä hyvinvointieroja, jotka näkyvät sosioekonomisten erojen lisäksi sukupuolen, etnisen taustan ja maantieteellisen alueen saralla. Etnisyyden ja syntyperän mukaisia terveys- ja hyvinvointieroja esiintyy Suomessa eri väestöryhmissä. Ne paljastavat yhteiskuntamme kerroksellisuuden ja hierarkian sekä hyvinvoinnin eroavaisuudet, joiden kaventamiseen kannattaisi suunnata voimavaroja. Erityisesti eroja esiintyy mielenterveydessä, fyysisessä toimintakyvyssä sekä elintapasairauksien riskitekijöissä. Myös sosiaalisessa hyvinvoinnissa ja lisääntymisterveydessä havaitaan eroja. Eroihin on useita syitä. Yksi tärkein väestöryhmien välinen terveysero liittyy ihmisten psyykkiseen hyvinvointiin. Mielenterveysoireiden suurempi esiintyvyys ei välttämättä näy mielenterveyspalveluiden suurempana käyttönä, vaan kyseessä saattaa olla palveluiden alikäyttö. Osa hyvinvointieroista koskee syntyperästä riippumatta koko väestöä. Syrjinnän kokemukset ja vaikutukset hyvinvointiin lisäävät hyvinvointieroja erityisesti ulkomaista syntyperää olevan väestön ja saamenkielisen väestön keskuudessa.

Vaativinta erityisosaamista tarvitsevat asiakasryhmät eri palveluissa ovat sellaisia, jotka edellyttävät sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisilta vaativinta erityisosaamista kuten lastensuojelupalvelut, päihdepalvelut sekä lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut (THL 2022). Erityisosaamisen piiriin kuuluvat myös vaativat eropalvelut, turvakotipalvelut, vaativin väkivaltatyö, ihmiskaupan ja kidutuksen uhrit, lapsen tai nuoren seksuaalinen hyväksikäyttö tai pahoinpitely tai sen epäily. Vaativinta erityisosaamista edellyttäviä palveluita ovat vakavasti traumatisoituneiden lasten ja heidän perheiden hoito ja tuki. Lisäksi monialaisen vaativan tuen piiriin kuuluvat varhaiskasvatus, esi- ja perusopetuksen lapset ja nuoret, jotka tarvitsevat monialaista tukea oppimiseen ja koulunkäynnin tuen oppilashuoltopalvelun lisäksi. Vaativinta erityisosaamista ovat myös harvinaiset ongelmat kuten vakaviin ja harvinaisiin rikoksiin syyllistyneiden lasten tutkiminen ja hoito sekä vaikeasti vammaisten ja kehitysvammaisten lasten, nuorten ja heidän perheidensä monialaiset erityispalvelut ja vaativaa lastensuojelun monialaista

sijaishuollon hoitoa tai kuntoutusta tarvitsevat lapset ja nuoret. Yleisen näkemyksen mukaan osa erikoissairaanhoidon ohjautuvista alaikäisistä lapsista olisi ollut autettavissa jo perustason palveluissa, mikäli oikea-aikainen ohjautuminen oikealle hoitopolulle toteutuisi useammin (ITLA 2020).

Saamelaisten hyvinvoinnista, terveydestä ja terveyseroista ole saatavilla tutkittua tai järjestelmällisesti tilastoitua tietoa (Juutilainen 2017). Tämä muodostaa haasteen palveluiden kehittämislle. Saamelaisten lasten ja nuorten kohdalla oikea-aikainen ja oikealle hoitopolulle ohjautuminen tarkoittaisi muun muassa sitä, että lasta tai nuorta hoitavalla ammattilaisella olisi kielen- ja kulttuurinmukaista tietämystä ja osaamista sekä käytettävissä olevaa saamenkielistä materiaalia (Mäkitalo 2021a). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos keskittyy valta- ja maahanmuuttajaväestöön, joista on helpommin saatavilla rekisteritietoa (Majlander ym. 2021). Kansainvälisten tutkimusten mukaan alkuperäiskansojen terveyserot ovat pitkälti seurausta assimilaation kokemuksista, kolonisaatiosta ja yhteiskunnan rakenteissa olevan syrjinnän seurauksena syntyvistä ja kokonaisista yhteisöjä uhkaavista terveysriskeistä (Mäkitalo 2021a). On todennäköistä, että edellä mainittuja terveyseroja on myös suomalaisten ja saamelaisten välillä.

Suomen valtion aikaisemmin harjoittama saamelaispolitiikka sekä menneistä käytänteistä tähän päivään asti ulottuva rakenteellinen syrjintä vaikuttaa yhä nykyisen sosiaali- ja terveyspalveluiden rakenteeseen (Heikkilä ym. 2019). Nykyinen palvelumalli ei huomioi riittävästi saamenkielisen väestön palveluntarpeita. Saamenkielisen väestön psykososiaalisen tuen tarve on yhteydessä valtaväestön ja suomalaisen yhteiskunnan muokkaamaan kokonaisuuteen. Lapissa esimerkiksi aikaisempi suomalainen koululaitos ja sen asuntolat irrottivat saamelaislapsia tehokkaasti omasta kulttuuristaan ja kielistään (Lehtola 2022). Silloin asuntoloissa saamea puhuvat lapset ja nuoret eivät saaneet käyttää äidinkieliään, sen sijaan saamen kielten käytöstä rangaistiin. Samoin saamelaisten lasten ravitsemustottumukset muuttuivat olennaisesti suomalaiseen ruokavalioon, aiheuttaen heille turhaa kärsimystä. Sillä on sittemmin ollut vakavia ja pitkäaikaisia seurauksia saamen kielille ja kulttuurille sekä saamenkielisen väestön luottamukselle valtaväestöä ja suomalaista palvelurakennetta kohtaan.

Edelleenkin saamelaisille lapsille, nuorille ja perheille tarjotaan usein vain suomenkielistä palvelua ja ammattilaisten kulttuurinen kompetenssi on vähäistä (Mäkitalo 2022). Sen seurauksena asiakkaan tunnistaminen voi heikentyä tai luottamuksellinen asiakassuhde jäädä muodostumatta. Jos ammattilaisella on riittävästi kulttuurista kompetenssia, hän tunnistaa saamelaisen asiakkaan, luottamuksellinen suhde mahdollistuu ja asiakas ohjautuu oikea-aikaisesti oikealle hoitopolulle.

Aiempia tutkimuksia

Saamenkielisen väestön hyvinvoinnista ja terveydestä on saatavilla hyvin niukasti tutkimustietoa, koska etnisiin rekistereihin perustuvaa tietoa ei ole saatavilla (Mäkitalo, 2022). Sen sijaan Suomessa on, erityisesti 2000-luvulle tultaessa, selvitetty saamelaisten hyvinvoinnin palveluita ja palvelutyytyväisyyttä (Miettunen 2021). Tutkimuksista käy ilmi saamenkielisen väestön sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden huono saatavuus ja saavutettavuus. Myös saamenkielisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön koulutuksen nykytilannetta ja sen kehittämistarvetta on selvitetty. Erityisesti saamelaisten kotiseutualueella saamelaisten lapsiperheiden käyttämä sosiaali- ja terveystalveluiden tarve kasvaa, sillä yhä useampi perhe valitsee lapsilleen nyt ja tulevaisuudessa saamen kielten käytön äidinkielenä. Tätä todentaa saamenkielisen varhaiskasvatuksen tarpeiden voimakas kasvu. Näin ollen saamenkielisten neuvolapalveluiden saatavuuden lisääminen on tärkeää. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuu myös paljon saamelaisväestöä. Siellä ikärakenne painottuu nuoriin ja nuoriin perheisiin ja on jo nähtävissä, että heihin kohdentuva sosiaali- ja terveystalveluiden tarve kasvaa voimakkaasti.

Saamenkielisen väestön psykososiaalisen tuen tarvetta on kartoitettu Lapin sairaanhoitopiirin ja Saamelaiskäräjien sekä eri tahojen asiantuntijoiden toimesta (Erholtz ym. 2021). Selvitys liittyy saamelaisten ja Suomen valtion totuus- ja sovintoprosessiin, jonka tarkoitus on selvittää psykososiaalisen tuen tarvetta prosessin aikana ja sen jälkeen. Itse totuus- ja sovintoprosessin tavoitteena on tunnistaa ja arvioida niin nykyistä kuin historiallista syrjintää. Edelleen tavoitteena on selvittää niiden vaikutuksia ja seurauksia saamelaisyhteisöön, sillä aikaisemmat keinot saamelaisten alueiden ja kulttuurin suojelemisesta eivät ole riittäneet lopettamaan tai muuttamaan saamelaisten assimiloiminnin pyrkimyksiä valtaväestöön. On selvää, että totuus- ja sovintoprosessin aikana ja sen jälkeen saamen kansalle on tarjottava riittävästi saamenkielistä ja kulttuurinmukaista psykososiaalista tukea ja apua. Saamelaisyhteisön erityisen vaativan tuen tarve on psykososiaalinen tuki. Tähän liittyen, kesällä 2022 aloitti toimintansa saamelaisten psykososiaalisen tuen yksikkö Untuva (Saamelaiskäräjät 2022). Se tarjoaa saamelaiskulttuurin mukaisia ja saamenkielisiä mielenterveystalveluita matalalla kynnyksellä. Yksikkö on perustettu tukemaan saamelaisten ja Suomen valtion välistä totuus- ja sovintokomission työtä.

Tuleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus muuttaa saamelaisia palveluiden järjestämisen tapoja (Miettunen 2021). Palvelutilanteen haasteena on ammattilaisten kielen- ja kulttuurinmukaisten palveluiden järjestelmällisen tiedon puute. Vaikka palveluiden määrällistä tutkimustietoa on saatavilla jonkin verran, ei palveluiden laadullista tilannetta tiedetä tarkkaan. Tämä johtuu osittain siitä, että palvelun tarjoajat eivät tunnista kielen- ja kulttuurinmukaista palveluntarvetta ja siitä, että järjestelmällinen tiedonkeruu ja palaute, yksittäisiä hankkeita lukuun ottamatta, ammattilaisten tarpeista on ollut vähäistä tai

riittämätöntä. Jotta tilannetta voidaan parantaa pysyvästi, tarvittaisiin tietoa, kuinka koulutushankkeet ovat vaikuttaneet sekä hankkeiden kautta koulutetut ammattilaiset ovat työllistyneet tai sijoittuneet työelämässä. Ongelmana on ollut, että hyödyllisten hankkeiden päätyttyä seuranta jää puuttumaan. Olisi tärkeää pohtia eri ammattilaisten koulutusmalleja haastavan tilanteen parantamiseksi, sillä tarvitsemme kestäviä toimenpiteitä, jotka takaisivat, ettei näin huonoon tilanteeseen enää koskaan ajauduta. Ammattilaisten koulutustarpeisiin tulisi reagoida ennakoiden, jotta kielen- ja kulttuurimukaiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut olisivat saamelaisten saatavilla vakiintuneena palvelurakenteena.

Muut Suomessa aikaisemmin tehdyt kaksi saamebarometriä, selvitykset, raportit ja tutkimukset todentavat valtakunnallisesti kaikki samaa saamelaisten palveluiden heikkoa tilannetta: saamen kielten asema on huolestuttava ja palveluihin ollaan tyytymättömiä (Heikkilä ym. 2019; Arola 2021; Pasanen 2016; Lehtola & Ruotsala 2017). Etenkin nuorten kaupunkisaamelaisten hyvinvoinnin haasteena ovat heidän kokemansa syrjivä kohtelu ja heikompana koettu henkinen hyvinvointi. Palveluiden järjestämisessä on suuria haasteita, sillä saamenkielistä sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöä on saamelaisten kotiseutualueella vähän ja kotiseutualueen ulkopuolella kaupungeissa vielä vähemmän.

Kandidaatintutkielmassani selvitin saamelaisten mielenterveyspalveluiden kulttuurista kompetenssia Pohjoismaissa (Mäkitalo 2021a). Tutkimustulokset viittasivat selkeästi siihen, että kielen- ja kulttuurimukaisia palveluita on saamenkieliselle väestölle tarjolla liian vähän. Suurimmat haasteet liittyivät saatavilla oleviin henkilöstöresursseihin, asenneilmapiiriin ja kulttuurisen kompetenssin puutteeseen. Kävi selväksi, että yhdenvertaisuus saamelaisten mielenterveyspalveluissa toteutuu huonommin kuin valtaväestön osalta. Puutteiksi näyttivät muodostuvan myös palvelun heikko saavutettavuus ja asiakkaiden korkea kynnys hoitoon ohjautumisessa.

Teoreettiset käsitteet

Tutkimuksen teoreettisen lähtökohdan muodostavat kolme keskeistä käsitettä, jotka nousivat selkeimmin esille kyselytutkimukseni tuottamasta aineistosta. Koska ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi ja sen taso muodostavat pohjan saamenkielisen väestön yhdenvertaisille sosiaali- ja terveydenhuollon palveluille, määrittelen sen ensimmäisenä. Toinen keskeinen käsite on psykososiaalinen tuki. Se on olennainen osa saamenkielisen väestön lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia. Kolmantena keskeisenä käsitteenä määrittelen luottamuksen, sillä se nousi aineistosta esille niin ammattilaisten huolenaiheena kuin asiakassuhteen mahdollistajana.

KULTTUURINEN KOMPETENSSI

Kulttuurinen kompetenssi sisältää viisi eri osa-aluetta (Kaarlela 2022; Mäkitalo 2021a). *Kulttuurisensitiivisyys* tarkoittaa sitä, että kulttuurisensitiivisesti toimiessaan ihminen osoittaa aitoa halua ymmärtää toista. Hän kunnioittaa ja suhtautuu myönteisesti toisen ihmisen taustaan ja arvoihin. Kulttuurisensitiivinen ihminen haluaa kehittää omaa kulttuurista osaamistaan ja haluaa kohdata monikulttuurisia ihmisiä. Kulttuurisensitiivisyys on kulttuurien välisten eroavaisuuksien ymmärtämistä ja taitoa osata ottaa ihmisten yksilölliset tarpeet huomioon. Siihen liittyy vastaanottavaisuus ja avoimuus. Toinen osa-alue on *kulttuuritietoisuus*, joka tarkoittaa sitä, että ihminen on tarkastellut omaa kulttuuritaustaansa syvällisesti sekä pohtinut ennakkoluulojaan ja itselle vieraan kulttuurin oletuksiaan. Kolmas osa-alue käsittää *kulttuurisen tiedon*, jonka avulla ihmisellä on riittävästi tietoa ja ymmärrystä eri kulttuureista sekä toisesta kulttuurista tulevan ihmisen näkemyksistä, eroista ja yhtäläisyyksistä. Neljäs osa-alue on *kulttuurinen taito*. Se tarkoittaa sitä, että ihmisellä on taitoa kerätä kulttuurisesti merkityksellistä tietoa ja että hänellä on taitoa toimia monikulttuurisissa tilanteissa ja kohtaamisissa kulttuurisensitiivisesti. Viides osa-alue käsittää *kulttuurisen kohtaamisen*, jossa ihminen toimii jatkuvassa vuorovaikutuksessa eri kulttuureista tulleiden ihmisten kanssa. Se tarkoittaa syrjimätöntä ilmapiiriä ja sen luomista sekä eri kulttuureista tulevien ihmisten aitoa kunnioittamista ja kohtaamista.

PSYKOSOSIAALINEN TUKE

Psykososiaalinen tuki määritellään laajaksi ylätermiksi toiminnalle, jota järjestetään rajoittamaan yhdyskunta- tai suuronnettomuuksien tai muiden erityistilanteiden aiheuttamia seuraamuksia ihmisiin (Erholtz ym. 2021). Tavoitteena on lievittää ja torjua psyykkistä stressiä, mutta psykososiaalisella tuella tarkoitetaan myös taloudellisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin liittyvää tukea ja auttamistoimintaa. Psykososiaalista tukea voivat tarjota sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisten lisäksi kolmannen sektorin toimijat.

Saamelaisyhteisön psykososiaalisen tuen erityispiirteet liittyvät psykososiaalisen tuen toteuttajien riittävään kulttuuriseen tuntemukseen ja saamen kielten taitoon sekä riittäviin perustietoihin saamelaisten historiasta (Erholtz ym. 2021). Vertaistuki ja yhteisön sisäinen apu ovat isossa roolissa. Nyt alkanut totuus- ja sovintokomission työ on nostanut ihmisissä huolen, että syrjintä ja kielteinen asenneilmapiiri lisääntyvät. Saamelaisten totuus- ja sovintokomissiotyön aikaiseen psykososiaalisen tuen arvoperustaan kuuluvat luottamus, itsemääräämisoikeus, ihmisten kunnioittaminen sekä yhteisöllisyys.

LUOTTAMUS

Saamelaisessa kulttuurissa luottamus liittyy pärjäämisen (pohjoissaameksi birgen) käsitteeseen, mitä esimerkiksi Aimo Aikio (2010) avaa teoksessaan Olmmošhan gal birge. Hänen mukaansa toimeen tulemiseen eli pärjäämiseen vaikuttavat ihmisen elämäntapa ja maailmankatsomus. Pärjäämisen arvopohjan ja perustan muodostaa hyvä elämä ja se määrittelee pärjäämisen tapaa. Pärjäämistä voisi siten katsoa yhteiskunnasta syrjäytymisen vastakohtana. Luottamuksen käsitteeseen vaikuttaa saamelaisessa kulttuurissa olennaisesti vahva luontoyhteys, joka toimii vahvistavana tekijänä lasten ja vanhempien välillä. Ihmisen voimakas suhde luontoon ja lapsille annettava ikätason mukainen vastuu lujittaa luottamusta samalla kun se muovaa käsitystä vapaudesta. Saamelaisessa kasvatuksessa korostuu lapsen fyysisten ja henkisten rajojen suojeleminen siten, että lapsi saa muodostaa omat rajansa ja olla suojassa niiden sisällä sekä samalla omassa luonnollisessa tahdissaan kokeilla omia rajojaan. Saamelaisessa yhteisössä lapsen rajoja kunnioitetaan ja tämä lisää luottamusta lapsen ja aikuisen välillä. Saamelaisessa kulttuurissa luottamusta vahvistaa se, että lapsi on aikuisen kanssa samanarvoinen ja hänen ihmisarvoaan korostetaan, mielipiteitään kuunnellaan ja niitä kunnioitetaan. Keskusteluille pyritään löytämään sopiva tilaisuus, vuoropuhelun hetki harkitaan tarkkaan ja siinä ollaan hienotunteisia. Kunnioituksen ja arvostuksen perusta on tasavertaisuus (Keskitalo ym. 2019).

Luottamus asiakassuhteessa liittyy siihen, että kielen- ja kulttuurinmukaisen tuen tarjoaminen aikaansaa luottamuksen syntymisen, jolloin ihmiset voivat puhua vapaasti asioistaan (Erholtz ym. 2021). Itsemääräämisoikeuden arvoperusta liittyy siihen, että saamelaiset ovat kokeneet itsensä historiallisista ajoista rikotuiksi, poljetuiksi ja monella tapaa riistetyiksi. Itsemääräämisen arvoperusta on tärkeä, jotta ihmiset voivat kokea saavansa ihmisarvonsa takaisin. Kunnioittamisen arvoperusta liittyy vuorovaikutukseen, jossa ihmiset kohdataan kunnioittaen, avoimesti sekä ymmärtäen ja tasavertaisesti. Yhteisöllisyyden arvoperusta liittyy saamelaisten yhteenkuuluvuuteen yhtenä kansana, jossa sukujen merkitys korostuu esimerkiksi poronhoidossa.

Luottamukseen liittyen, saamelaisten assimilaatiokokemukset ja niiden aiheuttamat traumaattiset kokemukset eivät rajoitu historiaan, vaan niitä ylläpitävät nyky-yhteiskunnan rakenteissa olevat syrjivät olosuhteet (ks. esim. Lehtola 2022; Rasmus 2008). Traumoja voivat aiheuttaa kielen ja kulttuurin menetykset, elinmahdollisuuksien heikentyminen sekä saamelaisyhteisön elinvoimaisuuden ja sosiaalisten kudosten rikkoutuminen (Erholtz ym. 2021). Nämä ovat niin yhteisö- kuin yksilötasonkin kokemuksia, jotka ovat kietoutuneet toisiinsa yhteisön perheiden ja sukujen kärsimysten kokemusten kautta. Nämä kokemukset ovat aiheuttaneet saamelaisille sukupolvesta toiseen jatkuvaa voimavaroja ylittävää pyrkimystä pärjätä (birgen). Tämän kaltainen toiminta voi normalisoida ihmisten arjessa ja jäädä valtaväestöltä epähuomioon.

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet

Saamenkielisen väestön hyvinvoinnista ja terveydestä on saatavilla hyvin niukasti tutkittua tietoa, sillä etnisiin rekistereihin perustuvaa dataa ei ole saatavilla (Mäkitalo 2022). Kuten johdannossa todettiin, järjestelmällisen ja tutkitun tiedon puuttuminen aiheuttaa suuren haasteen palveluiden järjestämiselle. Utta, saamelaisen kulttuurin ja alkuperäiskansatutkimuksen arvojen mukaista tutkimustietoa kaivataan kipeästi, jotta palveluiden kehittäminen tietoon pohjautuen olisi mahdollista. Tutkimukseni tavoitteena oli omalta osaltaan tuottaa kaivattua tietoa saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden psykososiaalisen tuen tarpeesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä.

Päätavoitteeni oli selvittää saamelaisten lasten, nuorten ja heidän perheidensä psykososiaalisen tuen tarvetta ja järjestämisen tapoja. Hain vastauksia neljän alakysymyksen avulla: *Millaisille erityisen tason vaativan tuen palveluille saamelaisilla lapsilla, nuorilla ja heidän perheillään on tarvetta ja miksi (1)*. Lähestyin tätä kysymystä saamelaisten historiasta ja yhteiskunnallisista tapahtumista käsin. Koska tarpeen juuret ovat ajallisesti sekä menneessä että nykyisyydessä, sivusin tutkimuksessani myös ylisukupolvisuutta ja sitä, mitä saamelaisyhteisön lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä psykososiaalisen tuen palveluiden piiriin pääsemisestä tiedetään.

Tutkimuksessani pyrin selvittämään myös, *miten ammattilaisten kulttuurinen kompetenssi vaikuttaa saamenkielisen asiakkaan tunnistamiseen ja palveluihin ohjaamiseen sekä miksi asiakkaan tunnistaminen on asiakassuhteessa niin merkityksellistä (2)*. Lisäksi kysyin, *miten ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi vaikuttaa luottamuksen muodostumiseen asiakassuhteessa saamelaisen asiakkaan kanssa, miksi luottamusta ei synny ja mitä siitä seuraa sekä mitkä seikat luottamuksen syntymiseen vaikuttavat (3)*. Asetin tavoitteeksi myös selvittää, *millaisia ammatillisia tarpeita sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisilla on liittyen kulttuuriseen kompetenssiin, ja mitä he työnsä tueksi kaipaavat (4)*.

Aineisto ja metodologia

Olin syksyllä 2021 mukana laatimassa Pohjoisen osaamis- ja tukikeskuksen (OT-keskuksen), Saamelaiskäräjien, Lapin sairaanhoitopiirin, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen ja muiden asiantuntijoiden kanssa tarvekyselyä sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisille, jotka työskentelevät saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden kanssa (Mäkitalo 2021b). Sain mahdollisuuden ja luvan käyttää kyselyn vastauksia pro gradussani. Osaamis- ja tukikeskus on uusi, valmisteilla oleva palvelurakenne, joka tulee varmistamaan vaativinta erityisosaamista ja monitieteisyyttä

edellyttäviä palveluita Suomessa (THL 2022). Sen tehtäviin tulee kuulumaan tutkimus- ja kehittämistyö sekä tuen tarjoaminen lasten, nuorten ja perheiden parissa työskenteleville ammattilaisille erityisen vaativissa tilanteissa. Sen toiminta tulee olemaan verkostomaista. OT-keskuksia on viisi, joista yksi on Pohjoinen OT-keskus.

Kyselyn tavoitteena oli koota saamelaisyhteisön lasten, nuorten ja perheiden erityisen vaativan tuen tarpeita, joita varten Pohjoinen OT-keskus voi rakentua ja joihin keskuksen palveluilla halutaan vastata. Kyselyn avulla pyrittiin muodostamaan kuva siitä, miten Pohjoinen OT-keskus verkostoinen voisi tarjota monialaista tukea, palveluita ja vahvistaa osaamista saamenkielisen väestön tarpeisiin. Lisäksi tavoitteena oli saada tietoa ammattilaisten näkemyksistä liittyen erityisen vaativien palveluiden tarpeisiin sekä ammattilaisten koulutustarpeisiin, jotka liittyvät kielen ja kulttuurinmukaiseen osaamiseen. Ammattilaisilta toivottiin myös osaamis- ja tukikeskukseen kohdistettujen kehittämistoiveiden esille nostamista. Kyselyllä kartoitettiin lisäksi tietoa saamelaisen asiakkaan tunnistamisesta ja sen merkityksestä.

Kysely lähetettiin sähköpostitse 343 sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaiselle, jotka työskentelevät saamelaisten lasten, nuorten ja heidän perheidensä kanssa. Ammattilaiset valikoituivat mukaan kuntien nettisivujen yhteystiedoista sekä työryhmän asiantuntijoiden entuudestaan tuntemisen kautta. Sähköpostitse lähetetyssä saatteessa kerrottiin kyselyn tausta ja tarkoitus. Siinä oli myös linkki sähköiseen kyselyyn, joka käännettiin suomen kielestä pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen kielille. Kyselyn alussa oleva saate oli niin ikään käännetty kolmelle saamen kielelle. Kääntämistyö teetettiin ostopalveluna kääntämisen ammattilaisilla.

Vastaukset saatiin 61 ammattilaiselta. Vastauksista 44 tuli saamelaisten kotiseutualueelta. Kyselyyn oli mahdollista vastata suomeksi, pohjoissaameksi, inarinsaameksi sekä koltansaameksi. Kyselyssä oli yhteensä 29 kysymystä, osa niistä oli suljettuja ja osa avoimia kysymyksiä. Kysymystyypit olivat matriisi- monivalinta- ja väittämäkysymyksiä. Päivittäin saamelaisten tai saamenkielisten kanssa työskenteli 28 % ammattilaisista, viikoittain 31 % kuukausittain 10 % ja joitakin kertoja vuodessa 15 %. Tulokinnassa on tärkeää ottaa huomioon se, etteivät kaikki ammattilaiset välttämättä tunnista saamelaista asiakasta ja lukija pitää siksi tulkita ainoastaan suuntaa antavina.

Tutkimukseni aineiston muodostivat edellä mainitun sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisille suunnatun sähköisen kyselyn vastaukset. Kysymykset sisälsivät sekä suljettuja että avoimia kysymyksiä. Tutkimus on kvalitatiivinen ja tutkimusasetelmani on poikittaistutkimus, eli aineisto on kerätty usealta vastaajalta yhtenä ajankohtana. Analysoin vastauksia sisällön analyysin mukaisesti. Teemoittelin ja luokittelin vastaukset kuvailemalla esiin nousseita pääteemoja. Hankin tietoa aiheenmukaisesta kirjallisuudesta, aikaisemmista tutkimuksista, raporteista ja selvityksistä. Nojasin myös

omaan kandidaatintutkielmani tuloksiin, jossa kulttuurisen kompetenssin puute mielenterveyspalveluissa tuli selkeästi esille. Tutkimuksen teoreettisen lähtökohdan muodostivat edellä määrittelemäni kolme keskeistä käsitettä, jotka ovat kulttuurinen kompetenssi, psykososiaalinen tuki ja luottamus. Tutkimuksessani saamentutkimuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulmien yhdistäminen punoi nämä tieteenalat yhteen. Tulosten avulla voidaan hakea ratkaisuja saamelaisväestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen sekä kielen- ja kulttuurinmukaisten palveluiden vakiinnuttamiseen.

Tutkimusetiikka

Alkuperäiskansatutkimuksen eettisiin lähtökohtiin kuuluu kulttuurinen reflektio, jonka tarkoituksena on havainnoida kulttuurisia erityispiirteitä (Heikkilä ym., 2019). Saamelaisessa kulttuurissa se tarkoittaa kulttuurisen kohtaamisen huomioivia lähtökohtia, jotka ovat kunnioittavia ja soveliaita käytäntöjä ja jotka noudattavat saamelaisen kulttuurin arvoja ja tapoja. Kaikessa kulttuurisessa kohtaamisessa tarvitaan kulttuurista pohdintaa, joka mahdollistaa toiminnan monikulttuurisessa yhteisössä. Se lisää myös tutkijoiden itseyttä omasta kulttuurisesta taustasta sekä tiedeyhteisön hyväksymiä toimintatapoja.

Koska saamentutkimuksella ei ole vielä omia tutkimuseettisiä ohjeita, nojasin tutkimuksessani erityisesti Buorre eallin -tutkimushankkeessa esitettyihin tutkimuseettisten menetelmien kehitysohjeisiin (Heikkilä ym. 2019) mutta myös sosiaali- ja terveysalan eettiseen perustaan (ETENE 2011) sekä tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvän tieteellisen käytännön ohjeisiin (TENK 2022).

Noudatin tutkimuksessani alkuperäiskansatutkimuksen tutkimuseettisiä periaatteita: tutkimuksestani saatua tietoa voitaisiin mahdollisimman hyvin hyödyntää saamelaisyhteisön eduksi, tutkimustieto palautuisi yhteisöön sekä sitä, että saamelaisyhteisö on ollut aktiivisesti osallisena tutkimusprosessissa.

TULOKSET

Tutkimuksestani ilmeni, että palveluiden tarve on yhteydessä saamenkielisen väestön ja valtaväestön historian ja yhteiskunnan muokkaamaan kokonaisuuteen, jossa maankäyttöoikeuksien, koulujärjestelmän ja saamelaisten asuntola-aikojen vahingoittavat kokemukset ovat olleet ja ovat edelleen suorassa yhteydessä psykososiaalisen tuen tarpeeseen. Historian tapahtumat ja yhteiskunnan ylläpitämät syrjivät rakenteet ovat aiheuttaneet traumojen ylisukupolvisuuden ja näin lisäävät psykososiaalisen tuen tarvetta. Ne ilmenevät kielen ja kulttuurin menetyksinä sekä elinmahdollisuuksien kaventumisena.

Havaintoni on, että saamelaisväestön psykososiaalisen tuen tarpeessa on nähtävissä patoutuneisuutta. Tutkimukseni tulokset osoittivat sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaisten puutteet kulttuurisessa osaamisessa, työssä tarvitsemansa saamenkielisten materiaalien vähyyden sekä saamen kielten oppimisen ja kertauksen tarpeet.

Ensimmäisenä selvitin, millaisille erityisen tason vaativan tuen palveluille saamelaisilla lapsilla, nuorilla ja perheillä on tarvetta ja miksi. Näitä kartoitettiin esimerkiksi kysymyksillä: *”Mille vaativinta erityisosaamista edellyttäville palveluilla olisi ollut tarvetta työskennellessäsi saamelaisten asiakkaiden kanssa, mutta palveluita ei ole ollut saatavilla? Tai ”Voit halutessasi kertoa tarkemmin, jos olet työssäsi huomannut, että saamelaisyhteisössä on joitain erityisiä vaativinta erityisosaamista edellyttävien palveluiden tarpeita.”*

Ammattilaisten antamien vastausten perusteella ilmeni, että saamelaiset lapset, nuoret ja perheet tarvitsevat saamenkielistä ja saamelaisen kulttuurin huomioivaa psykososiaalista tukea. Ilmeni, että saamelaisyhteisön lapsille, nuorille ja heidän perheilleen tarjotaan usein vain suomenkielisiä palveluita. Lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon moniammatillinen osaaminen on valtakunnallisesti hajallaan. Vastaajien mukaan usein kaikkein vaativimmissa tilanteissa olevia lapsia, nuoria ja perheitä siirretään hoitopolulta toiselle, eivätkä he tule autetuksi riittävällä tavalla tai oikea-aikaisesti. Tästä muodostuu monisyinen ongelma, joka pitkittyessään voi kertaantua ja siirtyä ylisukupolvisesti. Vastausten mukaan lasten ja nuorten psykososiaalisen tuen palveluissa on keskeistä, että tehokasta hoitoa olisi saatavilla nopeasti ja helposti. Tämä tulee edellyttämään koko palveluketjun saumatonta toimimista.

Toiseksi selvitin, miten ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi vaikuttaa saamelaisen asiakkaan tunnistamiseen ja palveluihin ohjaamisessa. Tätä kysyttiin esimerkiksi *pyytämällä ammattilaisia kuvailemaan tunnistamisen merkitystä työssään ja sitä, miten heidän työhönsä vaikuttaa, jos eivät tunnista saamenkielistä asiakasta.* Vastauksista ilmeni, että saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden tämänhetkinen psykososiaalisen tuen piiriin pääseminen on riittämätöntä. Siihen nähtiin olevan monta syytä. Ammattilaisen kulttuurisen kompetenssin taso ja määrä vaikuttavat siihen, millä tavalla hän kykenee huomioimaan saamelaisen lapsen, nuoren ja perheen kielen ja kulttuurin. Näin ollen ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi asettuu keskeiseen rooliin psykososiaalisessa tuessa. Se, minkä verran ja minkä tasoista kulttuurista kompetenssia ammattilaisella on, vaikuttaa hyvän asiakassuhteen muodostumiseen.

Kulttuurisen kompetenssin taso ja määrä vaikuttavat siihen, kuinka ammattilainen tunnistaa asiakkaansa saamelaiseksi. Tunnistamattomuus vaikuttaa olevan suuri haaste, mikä heikentää saamelaisen lapsen ja nuoren avunsaannin oikea-aikaisuutta, diagnoosin asettamista ja sen oikeellisuutta. Tunnistamattomuuden vuoksi ammattilaisten arvioinnin tulokset voivat vaikuttaa vahingoittavalla tavalla saamelaisen lapsen ja nuoren avun

saantiin. Tunnistamattomuudella on myös vakavia seurauksia jatkohoitoon ohjautumisessa. Jos asiakasta ei tunnisteta kielen- ja kulttuurinmukaisesti, voidaan olettaa, ettei hän tule kuulluksi eikä siten autetuksi. Psykososiaalisen tuen piiriin hakeutumisen yritys voi saamelaisen pärjäämisen käsitteen ja palvelun piiriin hakeutumisen kynnyksen vuoksi jäädä asiakkaan ainutkertaiseksi yritykseksi tavoittaa apua.

Kolmantena selvitin, miten ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi vaikuttaa luottamuksen muodostumiseen ja miksi sen muodostuminen on joskus vaikeaa. Tähän saatiin vastaus analysoimalla muun muassa seuraavia väittämiä: *"Koen, että tunnen työni kannalta riittävästi hyvin saamelaista kulttuuria ja yhteiskuntaa"* sekä *"Saamelaisilla asiakkaillani on palveluista aiempia kokemuksia, jotka vaikeuttavat luottamuksellisen asiakassuhteen luomista"*. Koska luottamus pohjautuu yksilöiden kokemuksiin, alkuperäiskansoilla vahvasti myös yhteisön kokemusten kautta, sillä on asiakassuhteessa olennainen merkitys. Luottamuksen muodostumiseen saamelaisessa asiakassuhteessa vaikuttaa ammattilaisen kulttuurisen kompetenssin taso. Jos se on puutteellinen tai sitä ei ole, luottamus jää muodostumatta ja asiakas ei tule riittävällä tai oikealla tavalla kuulluksi. Ammattilaisen asenne voi altistaa saamelaisen lapsen ja nuoren vakavalle syrjinnälle silloin, kun ammattilainen kokee, että saamelaisen asiakkaan tunnistamisella ei ole merkitystä. Samassa yhteydessä ammattilainen usein pitää saamen kielten käyttöä merkityksettömänä. Saamen kielten merkityksettömänä pitäminen liittyy usein myös ammattilaisen saamen kielen osaamattomuuteen tai osaamisen riittämättömyyteen.

Tutkimukseni moniulotteisin havainto paljasti, että jos ammattilaiset tunnistivat saamelaisen asiakkaan, tunnistamista pidettiin ensiarvoisen tärkeänä luottamuksellisen asiakassuhteen mahdollistajana. Sitä pidettiin tärkeänä myös aidon kohtaamisen kannalta ja tunnistamisen kautta mahdollistui oikean avun tarjoaminen sekä jatkohoitoon ohjaaminen. Asiakkaansa tunnistava ammattilainen tunnisti samalla myös rakenteissa olevan syrjinnän. Vastaukset osoittivat, että saamelaisen asiakkaan tunnistamisella on yhteys luottamukseen, aitoon kohtaamiseen, hoidon laatuun sekä syrjinnän eri muotojen tunnistamiseen. Saamenkielisen väestön lasten, nuorten ja perheiden psykososiaalisen tuen palvelutarpeiden kannalta olennainen tulos liittyi ylisukupolvisesti koettuihin traumoihin, kielen menettämiseen liittyviin traumoihin sekä korkeaan kynnykseen pyytää apua palveluista. Näitä kartoitettiin pyytämällä ammattilaisia valitsemaan valmiiksi listattuja alkuperäiskansojen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä.

Neljäntenä selvitin vastaajien ammatillisia tarpeita, jotka liittyivät koulutukseen ja materiaaleihin. Niitä kartoitettiin kysymällä esimerkiksi: *"Mitkä ovat mielestäsi keskeiset erityis- ja vaativien palveluiden osaamista vahvistavat koulutustarpeet saamen kieliin ja saamelaiseen kulttuuriin liittyen?"* Tutkimukseni tuloksista kävi ilmi, että saamelaisten psykososiaalista tukea tarjoavilla ammattilaisilla tulisi olla riittävästi kulttuurista osaamista tukevaa koulutusta ja ymmärrystä sekä jonkin saamen kielen taitoa. Ammattilaisen

kulttuurinen osaaminen muodostuu niin merkittäväksi tekijäksi asiakassuhteessa, että tulevaisuudessa saamelasten palveluiden suunnittelussa tulisi pohtia, kuinka kulttuurista osaamista sisällytetään esimerkiksi ammattilaisten täydennyskoulutuksiin tai kun kehitetään saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Myös Suomen valtion ja saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin onnistuminen vaatii kulttuurisen kompetenssin huomioimista psykososiaalisessa tuessa.

Ammattilaisten käyttämä työkieli saamelaisten asiakkaiden kanssa on suomi, mikäli ammattilaisella ei ole saamen kielten kielitaitoa lainkaan. Niissä tapauksissa ammattilaiset eivät myöskään pidä asiakkaansa tunnistamista tärkeänä tekijänä työssään. Juuri heidän asenteisiinsa siitä, että kielellä ei ole mitään merkitystä kohtaamiselle, sisältyy vahva syrjimisen riski. Ne ammattilaiset, jotka osaavat hieman jotain saamen kieltä, kaipaavat usein rohkaisua kielen puhumisessa ja olisivat motivoituneita käyttämään sitä työssään.

Tulkin käyttö psykososiaalisen tuen palveluissa ei riitä takaamaan saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden hoidon korkeaa laatua. Rajat ylittävästä hoitoon ohjautumisesta on ammattilaisilla puutteellisesti tietoa, joten tätä tulisi tarkastella tietoteknisen toimivuuden kannalta. Vaikka tehtävää on tulevaisuudessa paljon ja urakka saattaa vaikuttaa suurelta on syytä muistaa, että yksittäisillä teoilla, pitkäjänteisellä ja määrätietoisella kartoitus-, suunnittelu- ja kehittämistyöllä saadaan onnistuneesti vakiinnutettua saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden psykososiaalisen tuen palveluita.

POHDINTA

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää saamelaisten lasten, nuorten ja heidän perheidensä psykososiaalisen tuen tarvetta ja järjestämisen tapoja. Tutkimuksen mukaan saamenkielisen väestön lasten, nuorten ja perheiden erityisen tason vaativien palveluiden tarve on kielen- ja kulttuurinmukainen psykososiaalinen tuki, jonka saatavuutta pidettiin liian vähäisenä. Tutkimuksesta selvisi, että ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi on sidoksissa saamelaisen asiakkaan kulttuurinmukaiseen tunnistamiseen. Riittävä tunnistaminen edesauttoi syrjinnän tunnistamista ja siihen puuttumista. Jos ammattilaisen kulttuurinen kompetenssi on riittämätöntä, asiakas on altis ohjautumaan väärälle hoitopolulle, hoito voi viivästyä ja tulosten tulkinnan virheellisyys kasvaa. Tutkimuksen tulosten mukaan ammattilaisen riittämätön kulttuurinen kompetenssi vaikeuttaa luottamuksellisen asiakassuhteen muodostumista. Selvisi myös, että jos ammattilainen ei osannut mitään saamen kieltä, hän ei pitänyt tunnistamista tärkeänä tekijänä työssään. Ammattilaiset kokivat koulutustarpeinaan saamen kielten lisäkoulutukset, kulttuurista osaamista tukevan koulutuksen sekä työssään käytettäviä saamenkielisiä materiaaleja.

Aikaisemmat tutkimukset, raportit ja selvitykset ovat pääosin keskittyneet saamenkielisiin palveluihin ja koettuun palvelutyytyväisyyteen (ks. esim. Arola 2021; Heikkilä ym. 2019; Lehtola & Ruotsala 2017; Miettunen 2021). Saamenkielisen väestön hyvinvoinnin ja terveyden tilasta on niukasti tutkittua ja seurattua tietoa. Tämän tutkimuksen tulokset asettuvat tärkeään rooliin, kun saamenkielisen väestön psykososiaalisen tuen palveluita ja ammattilaisten koulutuksia kehitetään vastaamaan lasten, nuorten ja perheiden tarpeita. Palveluissa tulisi huomioida lapsi- ja perhelähtöisyys sekä eri ammattiryhmien ja toimijoiden sujuva yhteistyö. Kehittämis- ja suunnittelutyössä tulisi varmistaa monialainen arviointi, jotta palvelu tavoittaisi helposti ne lapset, nuoret ja perheet, jotka tarvitsevat psykososiaalisen tuen palveluita. Olisi olennaista varmistaa palveluiden korkea laatu, asiakaslähtöisyys ja yksilöllisyys, palveluiden tavoitettavuus sekä ammattilaisten saamenkielinen ja kulttuurinmukainen osaaminen. Ammattilaisilla tulisi olla mahdollisuus kouluttautua ja perehtyä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen saamelaisen kulttuurin ja yhteisöllisyyden huomioivalla tavalla.

Tutkimustulosteni perusteella toivon tulevaisuudessa terveystieteiden ja saamentutkimuksen lähentyvän monitieteiseksi osa-alueeksi, jonka yhteisenä tavoitteena olisi saamenkielisen väestön kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden vakiinnuttaminen. Tulevaisuudessa sosiaali- ja terveydenhuollon mukautumiskyky saamelaisyhteisölle soveltuvaksi ei saisi koskaan olla valinta- eikä resurssikysymys, vaan saamelaisväestön tulisi tavoittaa esteettömästi ja tosiasiallisesti yhdenvertaiseksi muokatut sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, asuinpaikastaan ja äidinkielestään riippumatta. Kulttuurista kompetenssia tulisi lisätä sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä kasvatusalaan kuuluvaksi perusominaisuudeksi, joka mukautuu kulttuurin- ja ajanmukaisesti.

Kun tutkimukseni kuluessa perehdyin tarkemmin saamelaisten psykososiaalisen tuen palveluihin tai siihen, että niitä ei ole, tuli eteeni lisää kysymyksiä. Minkä verran saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden parissa työskentelevät sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatusalan ammattilaiset kohtaavat eettisiä haasteita ja kuinka he selviävät niistä? Vähentäisivätkö yhteisesti laaditut eettiset ohjeet ammattilaisten kuormitusta? Parantaisivatko ne asiakkaan asemaa ja edistäisivätkö ne tosiasiallista yhdenvertaisuutta palveluissa? Nämä voisivat olla hyviä jatkotutkimusaiheita alkuperäiskansatutkimuksen tutkijoille.

Pohdin myös tulkin käytön kokemuksia saamelaisen asiakkaan näkökulmasta. Miten saamenkielinen asiakas kokee tulkin käytön psykososiaalisen tuen palvelussa, entä mielenterveyspalvelussa? Toinen pohdintaa herättänyt kokonaisuus on saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden kielen- ja kulttuurinmukaisten psykososiaalisen tuen tarpeen selvittäminen. Tutkimukseni osoitti

ammattilaisten kulttuurisen kompetenssin tärkeän merkityksen psykososiaalisen tuen palveluissa. Tiedolla johtamisen kannalta, jatkotutkimuskysymys voisi liittyä myös siihen, miten kulttuurista kompetenssia saataisiin lisättyä ammattilaisille niin, että saamenkielisen väestön sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut tarjottaisiin tulevaisuudessa aina kielen- ja kulttuurinmukaisina, vakiintuneena ja tosiasiallisesti yhdenvertaisena palvelumuotona.

Tutkimuksessani pyrin esittelemään ammattilaisten näkemyksiä psykososiaalisen tuen tarpeesta, jotka nousivat saamelaisyhteisön keskuudesta. On tärkeää saada näkyviin vähemmistön ja valtaväestön epäsymmetria palveluiden nykyisessä toteutumisessa. Toivon, että artikkelissa esittelemiä näkökulmia, psykososiaalisen tuen kehittämisehdotusten sekä sosiaali- ja terveystalouden palveluiden aktiivisina osallistujina ja kehittäjinä olisivat tulevaisuudessa saamenkielinen väestö itse. Näin siksi, että saamelaisilla lapsilla ja nuorilla on oikeus olla luomassa omaa tulevaisuuttaan, oman historian ja kulttuurin tulkintansa kautta.

LÄHTEET

Aikio, A. (2010). *Olmmošhan gal birge. Áššit mat ovdidit birgema*. Karasjok: ČálliidLágádus.

Arola, L. (2021). *Saamebarometri 2020*. Oikeusministeriö, Oulun yliopisto Giellagas-instituutti. Luettu 10.7.2022.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162826/OM_2021_1_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Erholtz, J., Eriksen, H., Heikkilä, L., Pirkola, S., Sälevä, T. (2021). *Psykososiaalinen tuki Saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn aikana*. Selvitys. Rovaniemi: Lapin sairaanhoitopiiri.

ETENE (2011). *Sosiaali- ja terveysalan eettinen perusta*. Etene-julkaisu 32. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettu 5.7.2022.

<https://etene.fi/documents/1429646/1559058/ETENE-julkaisu+32+Sosiaali-+ja+terveysalan+eettinen+perusta.pdf/13c517e8-6644-4fa5-8c5f-193cfdce9841/ETENE-julkaisu+32+Sosiaali-+ja+terveysalan+eettinen+perusta.pdf>

Heikkilä, L., Laiti-Hedemäki, E., Miettunen, T. (2019). *Buorre eallin gávopogis – Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, B Tutkimusraportteja ja selvityksiä 68. Luettu 10.7.2022.

https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63895/SARA_GA_VPOGIS_valmis20190607%28korj%29-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ITLA (Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö). (2020). *Eduskunnassa keskusteltiin lasten ja nuorten psykososiaalisen tuen tulevaisuudesta*. Luettu 9.7.2022. <https://itla.fi/eduskunnassa-keskusteltiin-lasten-ja-nuorten-psykososiaalisen-tuen-tulevaisuudesta/>

Juutilainen, S. (2017). *Structural racism and Indigenous health: a critical reflection of Canada and Finland*. Oulun yliopisto. Luettu 5.7.2022.
<http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526215525.pdf>

Kaarlela, V. (2022). *Kansainvälisyys terveydenhuollossa 10.5.2022, 15.5.2022*. Täydennyskoulutus. Oppimateriaali. Lääketieteellinen tiedekunta. Terveystieteiden ala. Oulu: Oulun yliopisto.

Karvonen, S., Kestilä, L. (2019). *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: PunaMusta Oy. Luettu 11.7.2022.
<https://www.julkari.fi/handle/10024/137498>

Keskitalo, P., Peltola, M., Äärelä-Vihriälä, R. (2019). *Saamelainen varhaiskasvatus nyt: arvot, käytänteet ja osallisuus arjessa*. Luettu 15.7.2022. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfi-fe2019062722168.pdf>

Lehtola, R., Ruotsala, P. (2017). *Saamenkielisten palveluiden nykykartoitus*. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö. Luettu 5.7.2022.
http://www.sosiaalikallega.fi/uutiset/hankkeet/lape/saam_nykytila_lanupe_110117

Lehtola, V-P. (2022). *Entiset elävät meissä, Saamelaisten tarinat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Majlander, S., Kuusio, H., Kauppinen, T., Kilpeäinen, K., Koskela, T., Rotko, T. (2021). *Terveyden seuranta ja terveyserojen kaventaminen Suomessa: havaintoja terveyseroista ja käytännön toimista*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Luettu 10.7.2022.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143254/URN_ISBN_978-952-343-746-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Miettunen, T. (2021). *Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet. Selvitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmälle*. Oikeus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:18. Luettu 11.7.2022.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163018/OKM_2021_18.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mäkitalo, M. (2022). *"Jos ei tunne kulttuuria, voi yhteistyössä olla haasteita" – Kulttuurinen kompetenssi saamelaisen lasten, nuorten ja perheiden erityisen vaativan tuen palveluissa 2020-luvulla*. Saamelaisen kulttuurin pro gradu. Oulu: Giellagas-Instituutti, Oulun yliopisto. Luettu 10.8.2022. <http://jultika.oulu.fi/Record/nbnfioulu-202206072627>

Mäkitalo, M. (2021a). *Saamelaisten mielenterveyspalvelut ja kulttuurinen kompetenssi Pohjoismaissa, kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Saamelaisen kulttuurin kandidaatintutkielma*. Oulu: Giellagas-Instituutti, Oulun yliopisto. Luettu 13.7.2022. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-202106258747.pdf>

Mäkitalo, M. (2021b). *Saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden erityisen vaativan tuen tarve. Pohjoinen osaamis- ja tukikeskus. Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue*. Luettu 13.7.2022. <https://pohjois-pohjanmaanhyvinvointialue.fi/wp-content/uploads/2022/02/ot-raportti-saamelaiserityiskysymys-002.pdf>

Pasanen, A. (2016). *Saamebarometri 2016*. Oikeusministeriön julkaisu 39/2016. Luettu 12.7.2022. [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78941/OMSO_39_2016_Saamebaro_12 0s.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78941/OMSO_39_2016_Saamebaro_12%20s.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Rasmus, M. (2008). *Bággu vuolgit, bággu birget*. Oulu: Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti.

Saamelaiskäräjät (2022). *Psykososiaalisen tuen yksikkö Untuva*. Luettu 15.7.2022. <https://www.samediggi.fi/2022/06/15/tervetuloa-saamelaisen-psykososiaalisen-yksikon-avajaisiin-16-6-2022/>

THL (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos). (2022). *Osaamis- ja tukikeskukset*. Luettu 4.7.2022. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape-/osaamis-ja-tukikeskukset>

TENK (Tutkimuseettinen neuvottelukunta). (2022). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Luettu 31.5.2022 https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf